

Door NILS OUDSHOORN

Egyptische sfinxen en leeuwen op het dak van de oranjerie

Foto: Monique van der Hoeven.

Twee sfinxen die vroeger op de oranjerie stonden, worden gerestaureerd en teruggeplaatst op of bij het gebouw. De sfinxen zijn in 1842 door Carel van Heeckeren en zijn vrouw Cornélie van Wassenaer Obdam in Parijs gekocht.

De sfinxen sierden tot 1928 samen met twee leeuwenbeelden de gevel van de oranjerie. Leeuwenbeelden komen vaker voor op Nederlandse landgoederen, maar sfinxen zijn vrij uitzonderlijk. De stenen beelden uit de Egyptische mythologie bestaan uit een leeuwenlichaam en een mensenhoofd. Ze komen in verschillende vormen voor; de sfinxen van Twickel zijn direct afgeleid van het oude Egypte en uitgevoerd met een nemes, een hoofddeksel dat ook de schouders omvat. De staart is om de rechterheup gekruld. De Twickel-sfinxen zijn gemaakt van terracotta en afgewerkt met een pleisterlaag.

Verzakt op het dak

Uit de bewaard gebleven rekening voor de verpakking valt af te leiden dat de door het echtpaar Van Heeckeren aangekochte sfinxen in de zomer van 1842 van Parijs naar

Twickel zijn vervoerd. Na aankomst zijn ze geplaatst op een attiek, een plint op de dakrand van de oranjerie. Op oude foto's staan ze samen met twee leeuwen op vooruitstekende geveldelen. Of de stenen leeuwenbeelden tegelijk met de sfinxen zijn geplaatst, is niet bekend. Wellicht kon de houten attiek het gewicht van de zware beelden niet aan. Hoe dan ook, in 1928 bleek de attiek verzakt te zijn en verhuisden de dieren van het dak naar de zolder van de oranjerie. Toen het dak in 1993 nogmaals onder handen werd genomen, raakten de inmiddels beschadigde beelden in delen verspreid over het landgoed. Na restauratie krijgen de sfinxen en de leeuwenbeelden (die in betere conditie zijn) weer een plek bij of op de oranjerie.

Het plaatsen van sfinxen op het dak van een oranjerie is uniek in Nederland. Ze zijn wel naast gebouwen neergezet. Meestal staan ze, zoals op de kastelen Weldam en Broekhuizen, in paren voor een ingang. Zo verwijzen ze naar hun antieke rol als poortwachter. Over de reden waarom de plaatsing op Twickel afwijkt, is geen eenduidig antwoord te geven. Er zijn verschillende mogelijkheden.

Nieuwe bouwstijlen

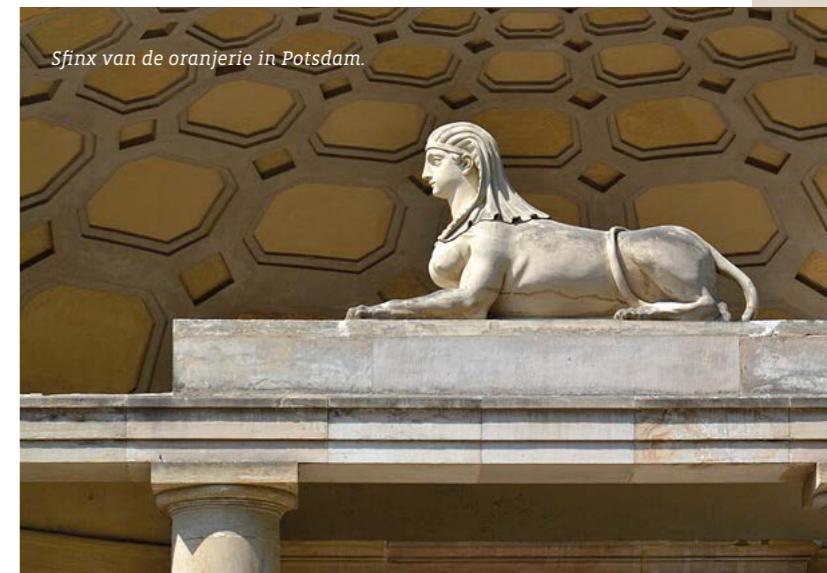
De oranjerie op Twickel is in de late achttiende eeuw verzezen en in de negentiende eeuw verschillende keren

aangepast. In 1833 voerde de landschapsarchitect J.D. Zocher jr. een zeer ingrijpende verbouwing uit waardoor het gebouw zijn huidige symmetrische uiterlijk kreeg. Hoewel hij ook een rekeningpost voor een ontwerp voor 'sierringen' had ingediend, lijkt het erop dat de sfinxen uit de koker van Carel en Cornélie kwamen. Zij hadden namelijk al in 1836 afscheid genomen van Zocher omdat zijn hoge rekeningen hen niet aanstonden. Uit verschillende bronnen blijkt bovendien dat het echtpaar Van Heeckeren een voorkeur had voor nieuwe bouwstijlen. Ze voelden niets voor de uitvoering van een klassiek tempeltje waarvoor Zocher de bouwtekeningen al had gemaakt. Het ligt voor de hand dat zij ook voor de afwerking van de oranjerie hun eigen plan trokken.

Cornélie heeft zich wellicht laten inspireren door een reis naar Berlijn in 1816 waarbij ze waarschijnlijk de 'Nieuwe tuin' bij het Marmorpaleis in Potsdam bezocht. In dit immense park gelden andere verhoudingen dan op Nederlandse landgoederen waar de oranjerieën klein en eenvoudig van opzet zijn. De oranjerie die koning Frederik Willem II van Pruisen in 1792 in Potsdam liet bouwen is 86 meter lang. Een sfinx van het Egyptische type op een attiek, bewaakt de ingang. Wellicht is dit bezoek de aanleiding geweest voor de plaatsing van de sfinxen op Twickel.

De oranjerie in 1906. Op de attiek boven de dakrand liggen sfinxen en leeuwen.

Sfinx van de oranjerie in Potsdam.

Symbool van vrijmetselarij

Ook is het mogelijk dat er al sfinxen en leeuwen op de oorspronkelijke oranjerie stonden, die daarna door verbouwingen verdwenen en dat Cornélie nieuwe exemplaren wilde inpassen. Deze theorie stoelt op het feit dat sfinxen een symbool waren van de vrijmetselarij. Grootvader Carel George van Wassenaer Obdam was lid van verschillende vrijmetselaarsloges. Hij liet in zijn landschapspark een 'Ton van Diogenes' plaatsen. De ton staat afgebeeld op een kaart uit 1794. De Griekse filosoof was een vrijdenker en daarom populair onder vrijmetselaars. Op de kaart van 1794 komt het middenstuk van de oranjerie met twee naar voren springende delen overeen met dat van de huidige oranjerie.

Ten slotte kunnen de sfinxen een vroege uiting zijn van eclecticisme, waarbij bouwvormen en kunststijlen met elkaar versmelten. In de achttiende eeuw was de Engelse landschapsstijl leidend, met zogenaamde follies, zoals tempeltjes, pagodes, obeliskken en sfinxen. In de eerste helft van de negentiende eeuw ontstond een beweging naar een pure, sobere landschapsstijl. De follies maakten hierbij plaats voor functionele gebouwen. In de jaren dertig en veertig kwam in de Nederlandse architectuur het gebruik van verschillende neostijlen opzetten. In diezelfde periode werden niet alleen de sfinxen gekocht maar bij het kasteel ook een neoklassieke 'portico toscana' (portiek met zuilen) en neogotische zandstenen koppen van fabeldieren aangebracht.

Met dank aan Aafke Brunt.